

Askil Rolvsjord

Helgenkongen – det augustinske kongsidealet i *De antiquitate regum norwagiensium* av Theodoricus

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Magne Njåstad

Mai 2023

Askil Rolvsjord

**Helgenkongen – det augustinske
kongsidealet i *De antiquitate regum
norwagiensium* av Theodoricus**

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Magne Njåstad
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	2
1.1 Tema.....	2
1.2 Kontekst	2
1.3 Struktur og metode	4
1.4 Om tekst og forfatter	5
1.5 Det augustinske skikkethets- og kongsidealet.....	8
2. <i>De antiquitate regum norwagiensium</i>	14
2.1 Analysens struktur.....	14
2.2 <i>Virtutes</i>	15
2.2.1 <i>Humilitas</i>	15
2.2.2 Standhaftighet i den kristne troen.....	16
2.2.3 <i>Iustitia</i>	17
2.3 Bragder	19
3. Theodoricus og erkebiskop Øystein	25
4. Konklusjon	28
5. Litteraturliste	32
5.1 Primærkilder.....	32
5.2 Sekundærkilder.....	32

1. Innledning

1.1 Tema

Oppgaven vil ta for seg hvordan skikkethets- og kongsidealet ble formulert av erkebiskop Øystein Erlendsson og det augustinske miljøet rundt ham ved Nidaros erkebispesete i den siste halvdel av 1100-tallet, og hvordan dette idealet opptrer i Theodoricus' verk. Det augustinske miljøet ved Nidaros erkebispesete var sentrert rundt erkebiskopen, og var med på å bygge opp politikken til den nyopprettede kirkeprovinns. Dermed vil oppgaven argumentere for at verket passer inn i mengden av verk som blir produsert ved erkebispesetet. Dette skal underbygges gjennom en analyse av verket til Theodoricus, *De antiquitate regum norwagiensium*, og spesifikt den delen som omhandler Olav Haraldsson. Denne delen vil bli sammenliknet med idealet som kommer frem i tidligere analyser av *Passio et miracula sancti Olavi* og *Historia Olavi* gjort av Roman Hankeln, og analyser av erkebiskop Øysteins skikkethetsideal i tronfølgeaven av 1163/64 og privilegiebrevet fra Magnus Erlingsson til kirken.¹

1.2 Kontekst

Fra 1130-tallet gikk Norge, som da var et samkongedømme, inn i en periode med innbyrdesstrid, da kong Harald Gille (ca. 1102-1136) og kong Magnus Sigurdsson (ca. 1115-1139) begynte å kjempe for makten i Norge.² I den første perioden av innbyrdesstriden var stridighetene hovedsakelig ført an av kongene og deres menn, mens det ble, fra 1155-tallet og utover, fastere partidannelser og stridigheter mellom landsdelene. Etter kong Inges fall i 1161 fremsto Erling Skakke (ca. 1115-1179) som den meste fremtredende mannen i Ingepartiet, oppkalt etter kong Inge (ca. 1134/35-1161). Takket være kong Inge hadde Erling giftet seg

¹ *De antiquitate regum norwagiensium*: Thorsen 2018, s. 105: «om fortiden til de norske konger», Kraggerud 2018, s. 335: «om de gamle norske konger».

Her vil formen Theodoricus bli brukt for navnet til verkets forfatter. For en diskusjon rundt de ulike versjonene av dette navnet, se Kraggerud 2018: XVII-XXIII.

For tittelen av verket vil oppgaven bruke samme tittel som Egil Kraggerud har valgt å bruke i Kraggerud 2018, nemlig *De antiquitate regum norwagiensium*, som kommer til å ofte bli forkortet til *De antiquitate* i denne oppgaven. Se Kraggerud 2018, s. XXIII-XXVIII, og Thorsen 2018, s. 114-115, for en diskusjon rundt dette navnet.

Kraggerud har delt inn kapitlene i sin versjon av verket med romertall, men for enkelhetens skyld har jeg tatt meg friheten til å endre disse til arabiske tall.

Med mindre det er spesifisert vil de fleste latinske og norrøne ord som ikke er en del av et sitat være bøydd i sin nominativsform, enten i entall eller i flertall. F.eks. *pax* i stedet for formene *pacem*, *pacis*, *pace*.

² Moseng et. al. 2007: s. 113

med kong Sigurd Jorsalfares (ca. 1090-1130) datter, Kristin (ca. 1125-1178), og i 1161 ble deres sønn Magnus Erlingsson (ca. 1156-1184) hyllet til konge i Bergen.³

Kong Magnus Erlingsson ble kronet på et riksmøte i 1163 eller 1164, hvor kirken sikret seg flere rettigheter gjennom kroningseden. Selv om kroningseden er uklar på hvilke bestemmelser som den sikter til, virker det som at kong Magnus blant annet lovte at han skulle respektere kirkeretten og kirkens rett i åndelige saker. Videre kommer det frem flere av kirkens ønsker i tronfølgeloven av 1163/64, selv om denne tronfølgeloven ikke kom til å bli særlig brukt. Tronfølgeloven bestemte at Norge skulle være et enekongedømme med primogenitur, hvor den eldste ektefødte sønnen skulle arve kongetittelen alene. I tillegg til tronfølgeloven ble kirken gitt et privilegiebrev fra kong Magnus. I brevet stadfestet han tidligere bestemmelser og lovte å vokte fedrelandet, og han tok riket i len av Olav Haraldsson (ca. 995-1030) og Gud. Dermed lovte kong Magnus å følge det kongsidealet som ble skapt rundt Olav.⁴

Selv med kirken i ryggen fortsatte innbyrdesstriden, og de som kom til å bli kalt birkebeinerne samlet seg rundt Øystein Møyla (ca. 1157-1177) i 1174. Kong Magnus bekjempet Øystein Møyla i slaget på Re i 1177. Etter at Øystein var drept samlet birkebeinerne seg rundt et nytt kongsemne med navn Sverre (ca. 1150-1202).⁵ Striden mellom kong Magnus og kong Sverre kom til å bli bitter. Sverre hadde støtte i Trøndelag, mens Magnus hadde støtte fra kirken, Vestlandet, Viken og fra sin slektning kong Valdemar den store av Danmark. Selv med mye støtte var det kong Sverre som vant over kong Magnus i 1184, i slaget ved Fimreite.⁶ I denne striden kom kong Sverre på kant med kirken flere ganger.

Den norske kirkeprovinnsen ble opprettet av kardinal Nikolaus Brekespear (ca. 1100-1159) i 1152/1153. En av de som ledet an utbyggingen av kirkens makt i Norge var den andre erkebiskopen, erkebiskop Øystein Erlendsson (erkebiskop 1161-1188).⁷ I Europa ellers var det en reformbevegelse innad i kirken, som gjorde krav på kirkens rett og selvstendighet.⁸ Dette var spesielt tydelig i investitursstriden mellom pavekirken og det tysk-romerske riket. Den gregorianske reformbevegelsen, navngitt etter pave Gregor VII (pave 1073-85), kjempet

³ Moseng et. al. 2007: s. 121-122

⁴ Moseng et. al. 2007: s. 122-124

⁵ Moseng et. al. 2007: s. 125

⁶ Moseng et. al. 2007: s. 125-130

⁷ Bagge 2011: s. 11. Øystein var valgt til erkebiskop i 1157 eller senere, og vigslet i Roma i 1161.

⁸ Moseng et. al. 2007: s. 117-118

for *libertas ecclesiae* – kirkens frihet, samt institusjonelle reformer innad i kirken.⁹ Idéene fra Europa ble brakt til Norge av, blant andre, erkebiskop Øystein, som kan ha brakt det med seg fra miljøet ved St. Victor-klosteret.¹⁰ I disse idéene var Augustins kongsideal, hvor kirken krevde at kongen skulle være en *rex iustus* – en rettferdig konge – og *idoneus* – skikket til kongsemetet.¹¹ Øystein og kirken støttet kong Magnus Erlingsson i striden mot kong Sverre, og mens Sverre holdt til i Nidaros, forlot Øystein byen og fulgte kong Magnus inntil Øystein dro i landflyktighet til England i 1180.¹² Øystein inngikk et forlik med kong Sverre og returnerte til erkebispesetet, og styrte der frem til sin død i 1188.¹³

Miljøet som erkebiskop Øystein skapte rundt seg formulerte et kongsideal for norske forhold basert på idéene i det øvrige Europa. Disse idéene kom frem i flere av tekstene som ble produsert i og rundt erkebispesetet i Nidaros, slik som i *Passio et miracula sancti Olavi*¹⁴, *Historia Olavi*, kong Magnus Erlingssons privilegiebrev til erkebispesetet og tronfølgeoven av 1163/64. Theodoricus dediserte *De antiquitate regum norwagiensium* til erkebiskopen, og har gjennom han et bindeledd til erkesetet.

1.3 Struktur og metode

Denne oppgaven kommer først til å gå gjennom historiografien rundt *De antiquitate* og teoriene rundt dens opphav og forfatter. I senere tid har forskning blitt mer enig om verkets forfatter, men enda er det uenighet rundt hvor og når verket er blitt til. Deretter vil oppgaven ta for seg skikkethets- og kongsidealet rundt kretsen til erkebiskop Øystein, med særlig fokus på hvordan det opptrer i *Passio Olavi*, Olavs lidelseshistorie. Denne delen starter med debatten rundt skikkethetsbegrepet mellom blant andre Torfinn Tobiassen, Claus Krag og Edwin Torkelsen, for så å gå inn på hvordan idealet fremtrer i privilegiebrevet og tronfølgeoven av 1163/64, samtidig som den tar opp tilknytningene mellom erkebispesetet og St. Victor-klosteret gjennom sterke, musikalske forbindelser. Oppgaven vil fortsette med å sammenlikne kongsidealet som kommer frem i analysene til Tobiassen og Roman Hankeln med Theodoricus' verk, *De antiquitate regum norwagiensium*, og hvordan verket muligens kan være en del av miljøet til erkebiskop Øystein.

⁹ Gunnes 1996: s. 52-54

¹⁰ Gunnes 1996: s. 85-89

¹¹ Gunnes 1996: s. 105-108. Blockmans & Hoppenbrouwers 2018: s. 192

¹² Moseng et. al. 2007: s. 126

¹³ Moseng et. al. 2007: s. 132

¹⁴ Herifra forkortet til *Passio Olavi*

Hvorvidt det augustinske kongsidealet opptrer i *De antiquitate* vil være bygget på en kvalitativ analyse av den delen av verket til Theodoricus som omhandler Olav Haraldsson. Oppgaven vil bruke analysen av *Passio Olavi* og *Historia Olavi* gjort av Roman Hankeln for å gi analysen et komparativt aspekt. Oppgaven vil ikke gå utenfor rammen av erkebiskop Øysteins liv og virke i den siste halvdel av 1100-tallet, frem til hans død i 1188. Gjennom en sammenlikning av kongsidealet i *Historia Olavi* og *De antiquitate* er målet å knytte Theodoricus' syn sammen med synet på kongsidealet til kirken, og dermed sammen med miljøet til erkebiskop Øystein. Den komparative delen av oppgaven kommer til å bygge på andres forskning og tolkninger, spesielt Roman Hankelns. Det vil si oppgaven bygger på min egen tolkning av *De antiquitate*, men på andres tolkningen av de andre primærkildene.

Theodoricus har med rette blitt kritisert for å ha mange historiske feil i verket sitt. Om informasjonen verket gir om hendelsene er korrekt eller feil er ikke relevant for denne oppgaven, i og med at verket ikke blir brukt som en beretning. Det som heller er viktig er hva Theodoricus har valgt å ta med, og hvordan det er skrevet. Med å bruke kilden som en levning kan en få et innblikk i først og fremst hva Theodoricus tenkte og hans synspunkter om verden i Theodoricus' egen samtid.

1.4 Om tekst og forfatter

Oppgaven vil basere seg på Egil Kraggeruds versjon av *De antiquitate* av Theodoricus. På 1620-tallet i Lübeck fant Johann Kirchmann (1575-1643) et manuskript fra middelalderen av verket, som Karen Skovgaard-Petersen daterer til å være fra tidlig på 1200-tallet. Dette manuskriptet har gått tapt, men vi har noen *apographa*¹⁵ igjen av dette manuskriptet i dag. Bernhard Caspar Kirchmann, barnebarnet til Johann Kirchmann, gav ut en utgave av verket i Amsterdam i 1684. I 1783 gav Peter Fredrik Suhm (1728-1798) ut en versjon av verket i *Scriptores rerum danicarum medii ævi*, vol. V (s. 311-341), som var basert på Bernhard Caspar Kirchmanns versjon, samt en kopi av en kopi av Johann Kirchmanns versjon, som er *apographon* A. Senere gav Gustav Storm (1845-1903) ut sin versjon, kalt *Historia de antiquitate regum norwagiensium*, i 1880. Denne versjonen bygget på *apographon* A, i tillegg til *apographon* B, som er Johann Kirchmanns annotasjoner og register, samt et manuskript funnet av Stephen Hansen Stephanius (1599-1650), *apographon* S, datert til ca. 1642. Etter Storms utgave er det blitt funnet to nye manuskript, *apographa* M og L. I 1903 ble M funnet i

¹⁵ En transkripsjon av et manuskript.

Thott-samlingen i København, som er en reproduksjon av en kopi av Johann Kirchmann, med noen rettelser i seg. L er oppkalt etter Paul Lehmann, som ble funnet i 1937 i Berlin. Dermed har vi Egil Kraggeruds tekstkritiske utgave av verket, som er en gjennomgang av alle disse manuskriptene, gitt ut i 2018.¹⁶

Det er mye uklart rundt identiteten til Theodoricus, men Theodoricus har blitt knyttet opp til St. Victor-klosteret. Erik Gunnes skriver at i klosterets dødebok er det nevnt to victorinere med det latiniserte navnet Theodoricus, som knyttes til Tore av Hamar og Tore Gudmundsson.¹⁷ Tore av Hamar ble utnevnt som biskop av Hamar i 1189/90 og støttet kong Sverre i stridene hans. Han deltok i kroningen av Sverre i 1194, som førte til at han ble lyst i bann av pave Celestin III. Han døde på en reise til Roma, etter å ha blitt sendt på vei av kong Sverre.¹⁸ Tore Gudmundsson var antakeligvis en *canonicus* – en kannik – ved St. Hallvard i Oslo frem til han ble valgt som etterfølgeren til erkebiskop Eirik Ivarsson, som selv var erkebiskop Øysteins etterfølger og var i embetet fra 1189-1205.¹⁹ Han kom tilbake fra palliereisen sin til Roma i 1206, og var erkebiskop frem til sin død i 1214.²⁰ Tore omtales som *víkverski*²¹, som Kraggerud mener betyr at han kan ha vært født og opplært i Viken.²² Arne Odd Johnsen åpner derimot opp for at *víkverski* ble brukt for å skille Tore Gudmundsson fra en annen erkebiskop, Tore ‘den Trøndske’ (1226/7-1230). I tillegg mener Johnsen at Theodoricus kan ha startet karrieren sin som *monachus* – munk – ved Nidarholm, og senere sendt til St. Hallvard.²³

Erik Gunnes spesifiserer ikke hvilken Tore som er forfatteren, noe Egil Kraggerud gjør. Ludvig Daae identifiserte Theodoricus som Tore av Hamar i 1896. Ifølge Daae var Theodoricus dermed trønder og muligens et øyenvitne til Øystein Møylas drap på Nikolas Sigurdsson, samtidig som at ingenting indikerer på at Theodoricus har intim kjennskap til sørlige Norge. På disse punktene er Kraggerud uenig med Daae, i og med at Tore av Hamar var lojal til kong Sverre og dermed på den andre siden av striden mellom Sverre og kirken. Kraggerud mener derimot at det er den yngre Theodoricus som er forfatteren, det vil si Tore Gudmundsson. Dette støttes av Arne Odd Johnsen, som har som sitt hovedargument at

¹⁶ Kraggerud 2018: LXXXIX-XCVI. Thorsen 2018: s. 116-117. For en mer detaljert gjennomgangen av verkets overleveringstradisjon, se Kraggerud 2018.

¹⁷ Gunnes 1996: s. 204

¹⁸ Kraggerud 2018: s. XXIX-XXX. *Sverres saga* 1996: s. 160-163

¹⁹ Kraggerud 2018: s. XXXI

²⁰ Kraggerud 2018: s. L-LI

²¹ «(...) ‘the man from Viken’ (...)» Kraggerud 2018: s. XXXI

²² Kraggerud 2018: s. XXXI

²³ Kraggerud 2018: s. XXXI-XXXII

Gudmundsson var lojal til kirken.²⁴ *De antiquitate* ble ifølge Kraggerud høyst sannsynlig skrevet mellom høsten 1176, da Øystein Møyla drepte Nikolas Sigurdsson, og januar 1188, da erkebiskop Øystein døde.²⁵ Likevel er det større uenighet om hvor *De antiquitate* er blitt skrevet.

Kraggerud påstår at Theodoricus skrev *De antiquitate* i Oslo. Etter utdanningen ved St. Victor-klosteret var Theodoricus tilknyttet St. Hallvard i Oslo fra ca. midten av 1170-tallet til han dro på pallie-reisen. Kraggerud er skeptisk til tilnavnet *monachus* som Theodoricus har fått i ulike versjoner av teksten, og implikasjonen at Theodoricus var tilknyttet Benediktinerklosteret på Munkholmen, eller at Theodoricus var en *canonicus* på Helgeseter. Frem til 1205/1206 var Theodoricus, ifølge Kraggerud, bare en *frater* fra St. Victor-klosteret og en *canonicus* ved St. Hallvard.²⁶

På den andre siden hevder Thea Selliaas Thorsen at Theodoricus kan ha en tilknytning til Benediktinerordenen. Hvis verkets *incipit* og *explicit*, det vil si verkets begynnelse og avslutning, tilhører originalverket, er Theodoricus sannsynligvis tilhørende Benediktinerordenen. Tittelen *monachus* kobler ham til ordenen, i tillegg til måten han beskriver klosterets opprettelse og Munkholmen gjennom en retorisk underdrivelse. Likevel er det ikke sikkert at verkets *incipit* og *explicit* er en del av originalverket, og at det i stedet er en senere tilføyelse, likeledes med tittelen *monachus*. I motsetning til Kraggerud avskriver ikke Thorsen at Theodoricus likevel kan ha vært tilknyttet Benediktinerordenen, siden tittelen *monachus* kan ha blitt tilføyd av en senere avskriver som har hatt kunnskap om Theodoricus. Likevel skriver Thorsen at dette ikke er sikkert med den informasjonen som er tilgjengelig nå.²⁷ Derimot påpeker hun at det foreløpig ikke er nok grunnlag til å bevise om Theodoricus er en *monachus* fra Benediktinerordenen eller *canonicus* Tore Gudmundsson.²⁸

I tillegg mener både Erik Gunnes og Lars Boje Mortensen at *De antiquitate* kan ha vært skrevet i Nidaros. Gunnes argumenterer for at selv om verket ikke nevner klosteret på Helgeseter, satt forfatteren og dediserte verket til erkebiskop Øystein på Helgeseter.²⁹ Mortensen bygger opp sitt argument med flere indisier. For det første peker han på at små,

²⁴ Kraggerud 2018: s. XXIX-XXXI

²⁵ Kraggerud 2018: s. XXXIV

²⁶ Kraggerud 2018: s. XXXIV-XXXV. Videre mener Kraggerud at på grunn av dette må biblioteket i St. Hallvard vært av en viss størrelse, og at Theodoricus dermed hadde tilgang til mer eller mindre den samme informasjonen som hvis han hadde vært i Nidaros.

²⁷ Thorsen 2018: s. 108-109

²⁸ Thorsen 2018: s. 114

²⁹ Gunnes 1996: s. 199

intellektuelle miljøer, slik som de nordiske, tilsier at dedikasjoner ofte reflekterer en viss form for kontakt mellom den som dediserer og den som får en dedikasjon. For det andre tilsier likhetene i innholdet mellom *De antiquitate* og resten av miljøet rundt Nidaros erkebispesete at Theodoricus var en del av miljøet, heller enn at han var utenfor. Theodoricus tar, blant annet, for gitt at leseren kjenner til Olavs *translatio*. For det tredje hadde det vært merkelig om en som hadde fått utdanning i Nord-Frankrike, noe som var et privilegium for eliten, ikke tok del eller hadde kontakter som var i miljøet. Det tredje poenget underbygger det fjerde poenget til Mortensen. En som ble valgt til biskop eller erkebiskop var sannsynligvis på innsiden av miljøet rundt erkebispesete. Dermed, hvis Theodoricus identifiseres med Tore av Hamar eller Tore Gudmundsson, var han sannsynligvis tilknyttet miljøet.³⁰ Dette fører til at Mortensen forestiller seg at Theodoricus kan ha vært aktiv i miljøet, og samarbeidet sammen med erkebiskop Øystein, og Mortensen sier seg enig i Gunnes' påstand om at Theodoricus kan ha ferdiggjort *De antiquitate* i Helgeseter.³¹

1.5 Det augustinske skikkethets- og kongsidealet

På 1900-tallet i norsk historieskriving oppsto det en diskusjon rundt skikkethetsidealet i tronfølgeloven av 1163/64 og i privilegiebrevet fra kong Magnus Erlingsson til kirken. Dette var et av punktene i en større diskusjon om hvorvidt Norge var et valgrike eller et arverike, som Absalon Taranger startet i 1922. Torfinn Tobiassen går grundig gjennom tronfølgeloven og privilegiebrevet, og knytter skikkethetsidealet i begge kildene opp til den augustinske begrepsbruken.

Tobiassen skriver at i privilegiebrevet skiller erkebiskop Øystein mellom kongsembetet – *regnum officium* – og selve kongen – *persona regalis*. Denne tanken kan strekkes tilbake til Augustin og *De civitate Dei*. Embetet er innstiftet av Gud og embetsinnehaveren, kongen, innehar embete på Guds vegne og er utpekt av Gud. Med andre ord, kongen er konge av Guds nåde. Dermed har kongen svært vide fullmakter, men er allikevel bundet av loven. Dette tilsier at kongen skal opprettholde loven, samtidig som han skal være skikket til embete. På dette viset skal kongen opptre, selv i sin høyhet eller verdighet, som ydmyk i forhold til Gud, som en *rex humilis*.³²

³⁰ Mortensen 2000: s. 183-184

³¹ Mortensen 2000: s. 185

³² Tobiassen 1964: s. 192-196

Rex humilis er en del av det som Erik Vandvik, ifølge Tobiassen, beskriver som et gregoriansk fyrsteideal. Dette fyrsteidealet er idealet om *rex iustus* – den rettferdige kongen, som kommer fra Augustins *De civitate Dei*. I Augustins system består verden av en evig kamp mellom det gode og det onde, *civitas Dei* imot *civitas diaboli*. Tobiassen skriver at dette systemet bygger på at målet for *civitas Dei* er å oppnå *pax* – fred, eller harmoni. Hvis alle skapninger levde i *pax*, ville det ikke være konflikt idet alle kommer til å ta sin plass ved Gud. I og med at denne tilstanden ikke er til stede, oppstår dermed konflikter. Augustin mener at *pax* er noe gudegitt, som en ønsker å oppnå. For å oppnå dette må mennesket leve under *lex aeterna*, den evige loven til Gud. Et menneske som følger denne loven lever med *iustitia*, og dette blir middelet for å oppnå målet, det vil si *pax*. Fordi *pax* ikke er en tilstand som er til stede, må staten være til for å hjelpe folket med å oppnå dette. Her kommer kongen inn. Hvis kongen er en *rex iniquus* eller *rex tyrannus* – en ondsinnet konge eller en tyrannisk konge, vil han ikke kunne lede folk til *pax*. En slik konge er karakterisert av *superbia*, en form for egenkjærlighet, *iniustitia*, urettferdighet, og *inobedientia*, ulydighet til Gud. På den andre siden er *rex iustus*, som kjennetegnes av *iustitia*, *humilitas* og *obedientia* – rettferdighet, ydmykhet og lydighet til Gud.³³ Tobiassen skriver videre at dette synet kommer frem i tronfølgeloven av 1163/64. Utrykket *illzka æða uvizka*³⁴ er hvordan Øystein velger å beskrive Augustins tanker på norsk, siden Øystein bruker det samme uttrykket i brev til Island som i tronfølgeloven. Tobiassen mener *illzka* her er det samme som *iniquitas*, eller *iniustitia*, mens *uvizka* mener han i denne konteksten står i motsetning til visdom, *inprudencia*.³⁵

I Claus Krag's motsvar til Tobiassen forteller han at det i større forstand legger opp til å ivareta norsk sedvanerett fra førkristen tid i tronfølgeloven av 1163/64. Krag mener at det europeiske skikkethetsidealet som fremstår ifølge Tobiassen ikke har en dominerende posisjon i loven. *Illzka æða uvizka* har en mer juridisk tolkning, i henhold til eldre norske normer. *Illzka* kan bety urettferdighet, og i den betydning en måte å utøve ondskap på, men Krag mener en burde heller tolke det som selve ugjerningen. Videre skriver Krag at *uvizka* betyr en form for uvitenhet eller en motsetning av visdom, i tillegg til at den legger opp til at personen som er *uvizka* ikke ønsker å vite, og dermed aktivt unngår det. Dette begrunner han med å peke til bruken av uttrykket i senere lovtekster og diplomer. Dermed fremstår uttrykket

³³ Tobiassen 1964: s. 196-202

³⁴ Alternativt: *illzca æða uvizca*. Tobiassen, Krag og Torkelsen bruker de to ulike stavemåtene vekselvis, alt ettersom hvilken tekst de referer til. Jeg har for enkelthetsens skyld valgt å holde meg til en skrivemåte.

³⁵ Tobiassen 1964: s. 224-246

ikke som et etisk-religiøst prinsipp slik som Augustins *inprudencia*, men heller som en beskrivelse av gjerninger og udåder.³⁶

Disse poengene som Krag argumenterer for, tar Edwin Torkelsen opp i sin artikkel noen år etter Krag. Torkelsen peker på at der Tobiassen bygger på tidligere eller samtidige kilder, bygger Krag heller på eldre kilder. Dermed oppstår det som Torkelsen beskriver som en prinsipiell metodisk forskjell, selv om, som Torkelsen innrømmer, det sannsynligvis ikke er stor forskjell på kildematerialet fra midten av 1100-tallet til slutten av 1200-tallet. Likevel mener ikke Torkelsen at Krag tar feil, men heller at ingen av tolkningene, både Krags og Tobiassens, utelukker hverandre. Dette mener Torkelsen at Tobiassen gjør rede for i hans artikkel. Tronfølgeoven legger opp til begge tolkningene, men det er mulig at Øystein og kirkens ideologi dominerer brevet. Dermed legges det et stort krav til kongens skikkethet.³⁷

Tobiassens arbeid viser hvordan idéene til Augustin og reformbevegelsen i Europa er tilstedeværende i tekstene produsert av og rundt erkebiskop Øystein. Torkelsen inngår i sin artikkel et kompromiss mellom Tobiassen og Krag sine synspunkter. *Illzka æða uvizka* kan tolkes innenfor norsk sedvanerett. Likevel velger erkebiskop Øystein å bruke dette uttrykket for å beskrive det augustinske idealet i brevene til Island. Dermed har det en kirkelig undertone, som vil si at kirkens ideologi er fremtredende i tronfølgeoven, selv om den åpner for en mer juridisk tolkning. Privilegiebrevet og tronfølgeoven gir et helhetlig bilde av ideologien som ligger til grunne for kirkens politikk. Kongen skal være skikket innenfor de augustinske rammene, og dermed skal kongen ikke være *illzka æða uvizka*. Kirkens kongsideal blir i tillegg artikulert i andre sammenhenger, slik som i sangsyklusen Olavsofficiet, eller *Historia Olavi*, som sannsynligvis ble laget innenfor Øysteins krets.³⁸

I sin analyse av *Historia Olavi* trekker Roman Hankeln frem fire aspekter for hvordan Olav Haraldsson blir karakterisert i dette officiet, hvor de to første handler om hans *virtutes* og hans bragder.³⁹ Det første aspektet handler om selve karakteren til Olav, hans *virtutes*.

³⁶ Krag 1975. Likevel er det uklart om når en konge kan avsettes. Torkelsen mener at Krags argument inneholder en logisk brist idet Krag argumenterer for at arvingen i artikkel 1 ikke skal vurderes i skikkethet på forhånd når han skal innta tronen, fordi det er umulig å bedømme en konge fra før han har vært konge. Likevel skal resten av arvingene i senere artikler bli forhåndsdomt. Enten er det mulig å vurdere ens skikkethet på forhånd, og i den forstand om en konge kommer til å følge og beskytte loven, eller så er det umulig.

³⁷ Torkelsen 1978

³⁸ Hankeln 2020: s. 17-18. «*Historia Olavi* is the modern title of a cycle of medieval monophonic Latin chants performed during the Divine Office on the feast of St. Olaf (alternative title 'Office of St. Olaf').»

³⁹ Her vil jeg ikke gå inn grundigere på det musikalske aspektet av analysen til Hankeln, men den musikalske konteksten ligger til grunne for mange av argumentene her. Se Hankeln 2011, 2016 og 2020 i bibliografien for en grundigere gjennomgang av dette.

Dette bygger på deler av kongsidealet som en finner i middelalderens fyrstespeil, samt idéen om at fyrsten skulle spre kristendommen, slik som en finner allerede i Augustins *De civitate Dei*.⁴⁰ Den første av disse *virtutes* er *humilitas* – ydmykhet. Denne karakteristikken kontrasteres med opphøyetheten til Olav. Han balanserer kongeligheten sin, *in regali fastigio* – i kongelig verdighet, med en kristen ydmykhet, *spiritu pauper erat rex* – kongen var fattigslig i sjelen.⁴¹ I tillegg legges det vekt på at selv om han var konge viste han en dyp interesse for det religiøse gjennom kontemplasjon. Videre vektlegges det Hankeln omtaler som Olavs «interest in the celestial kingdom and his rejection of the terrestrial.»⁴² Det andre aspektet er bragdene som Olav gjør i løpet av sitt liv på jorden. Her fokuserer Olavs *Historia* først og fremst på å karakterisere Olav som en misjonerende konge.⁴³ Dette fokuset er i motsetning til andre *historiae*, slik som Karl den Stores *historia* eller St. Oswalds, hvor dette aspektet ikke er like fremtredende. Det vil ikke si at det er fraværende, men heller at slaget ved Stiklestad blir omtalt som et *locus passionis* – plassen for martyriumet, i stedet for en militær slagmark.⁴⁴

Det tredje aspektet er mirakelgjørelsene rundt Olav *post mortem*. Flere *historiae* viser hvordan helgenen den forteller om påvirker samfunnet *post mortem*, og Roman Hankeln viser til Knud Lavards *historia*: «[1] Adornment of the kingdom, and its liberty / [2] peace, flowering, fruit and fullness! / [3] you give open ears to the deaf, / [4] to the dumb you give eloquent tongues, / [5] to the lame [you give] steps, to the blind the sight, / [6] and whoever is needy but confident in you, / [7] receives health again.»⁴⁵ Gjennom Knud Lavard har kongeriket blitt skjenket flere mirakler fra Gud, slik som å helbrede de troende som er syke eller blinde, eller trenger hjelp på andre måter. Musikken i denne syklusen understreker flere av de viktigste ordene som *libertas*, *fructus* og *ubertas*, henholdsvis «liberty», «fruit» og «fullness» i Hankelns oversettelse av teksten. I tillegg viser musikken at det mest sentrale ordet for denne delen av teksten er *pax*, oversatt til «peace», et av de sentrale begrepene i den augustinske tradisjonen.⁴⁶ Det fjerde og siste aspektet er samtidens forhold til Olav, det som

⁴⁰ Hankeln 2020: s. 37-39.

⁴¹ Hankeln 2016: s. 151-152

⁴² Hankeln 2020: s. 37

⁴³ Hankeln 2016: s. 158

⁴⁴ Hankeln 2020: s. 27

⁴⁵ Hankeln 2016: s. 160

⁴⁶ Hankeln 2016: s. 160

Hankeln kaller «the celebrating community». Dette aspektet forteller både om forholdet mellom de som feirer helgenen, og hva slags idé de har om sin egen posisjon i samfunnet.⁴⁷

I senere tid har Roman Hankeln koblet *Historia Olavi* sammen med St. Victorofficiet til St. Victor-klosteret i Paris. Hankeln har funnet likheter mellom melodiene og tekstene i de to officiene som tilsier at deler av *Historia Olavi* er importert fra Europa. Men om det er direkte fra St. Victor-klosteret eller om det er gjennom en annen institusjon er uklart.⁴⁸ I tillegg kobler Hankeln liturgien i Nidarosdomen enda sterkere til Europa gjennom bruken av melodier og tekst fra sangsyklusen som Hankeln kaller *Historia Augustini*.⁴⁹ *Ordo nidrosiensis*, et regelverk som styrte feiringen av gudstjenestene i Nidarosdomen, ble ferdiggjort antakeligvis rundt 20 år etter erkebiskop Øysteins død i 1188. Noen kilder, deriblant en notis i *Ordo nidrosiensis*, tyder på at han var involvert i skapelsen av regelverket.⁵⁰ Flere av antifonene som er beskrevet i *Ordo nidrosiensis* er importert fra Europa og *Historia Augustini*, slik som flere av melodiene i *Historia Olavi*.⁵¹ Disse melodiene kan ifølge Hankeln ha kommet til Nidaros på 1160-tallet, i tiden til erkebiskop Øystein, og dermed at melodiene kan ha kommet fra Øysteins pallie-reise, hvor han blant annet besøkte St. Victor-klosteret i Paris.⁵²

Tilknytning til St. Victor-klosteret er støttet opp av Thea Selliaas Thorsen, som argumenter for at skolastikken, som blant andre St. Victor-klosteret var pådriver av, er til stede i Theodoricus' tekst.⁵³ Skolastikken til Theodoricus er brukt som et argument for at Theodoricus har en viss distanse til erkebispesetet.⁵⁴ Tvert imot mener Thorsen at Theodoricus bruker dette til å supplere eller støtte opp under erkebispesetet på et annet vis.⁵⁵ Dette viser hun i form av to eksempler. Det første er gjennom sammenkoblingen av Olav Haraldsson og St. Stefan. Theodoricus sin tekst er dedikert til erkebiskop Øystein, samtidig som erkebiskopen sannsynligvis har hatt et visst redaksjonelt ansvar for *Passio Olavi*.⁵⁶

⁴⁷ Hankeln 2016: s. 162

⁴⁸ Hankeln 2011: s. 147-148. Se Hankeln 2011, 2016 og 2020 i bibliografien for en gjennomgang av hvordan flere av melodiene er importert fra Europa, og hvorfor dette ble gjort.

⁴⁹ Hankeln 2011: s. 140-143

⁵⁰ Hankeln 2011: s. 133

⁵¹ Hankeln 2011: s. 138-139

⁵² Hankeln 2011: s. 146. Gunnes 1996: s. 86-87

⁵³ Thorsen 2018: s. 127

⁵⁴ Thorsen henviser til Lars Boje Mortensen og Egil Kraggerud, og peker på punktene hvor Theodoricus avviker, eller overbyr mht. detaljer, fra hvordan Olav skildres i *Passio Olavi*.

⁵⁵ Thorsen 2018: s. 128

⁵⁶ Thorsen 2018: s. 128. Erik Gunnes argumenterer for at erkebiskop Øystein er eneforfatteren av *Passio et miracula beati Olavi* (Gunnes 1996: s. 206), mens Lenka Jiroušková påstår derimot at det er tydelig at flere forfattere har tatt del i skapelsen av verket. (Jiroušková 2014, bind 1: s. 648-649)

Dermed er det en forbindelse mellom tekstene gjennom erkebiskopen. Ifølge Thorsen blir Olav i *Passio Olavi* bare omtalt som en Kristi martyr, mens i Theodoricus blir han sammenliknet med protomartyren Stefan. Med dette overbyr Theodoricus *Passio Olavi* i skildringen av Olav. Samtidig henviser Thorsen til at Lenka Jiroušková har pekt på mulige paralleller mellom Olavskulten og Stefanskulten, «så på dette punktet er det kanskje slik at *Passio Olavi* antyder noe som i Theodoricus er uttrykt eksplisitt».⁵⁷ Det andre punktet Thorsen peker på er bruken av *in regali fastigio*. Denne termen blir brukt både i *Passio Olavi* og *Historia Olavi*, se avsnittet over, og i Theodoricus. Theodoricus bruker det idet han går inn i en følelsesladet hyllest til Olav. Om en antar at verket hans var en del av miljøet rundt Øystein, er det lett å se for seg at leseren hadde Olavs *historia* i bakhodet, siden den ble sunget i katedralen.⁵⁸

Videre skriver Thorsen at Theodoricus sin bruk av tid kobler Norges historie opp med en større universell kirkehistorie. Dette gjør Theodoricus på flere måter. En av disse måtene er Theodoricus sin bruk av ordet *antiqui*. Thorsen argumenterer for at ordet blir brukt i denne konteksten nærmest som «forfedre» eller «folk som tilhører samme historie, men lengre tilbake i tid.» Dermed blir vikingskipene som Theodoricus forteller at blir kalt *scuta*, som de tidligere kalte *liburna*, sammenkoblet til en historisk tidslinje. I tillegg peker Thorsen på at Theodoricus plasserer seg i en større tradisjon, «*more antiquorum chronographorum*» – i de gamle historiografenes skikk.⁵⁹ Samtidig knytter, ifølge Thorsen, Theodoricus historien om Olav til *Aeneiden*, Vergils episke dikt om den romerske helten Aeneas, skrevet under keiser Augustus.⁶⁰ Theodoricus forteller om det relativt nye funnet av liket til Pallas i nærheten av Roma, som Turnus drepte i *Aeneiden* før Aeneas selv drepte Turnus. Passasjen om Pallas gjenspeiler skjebnen til Olav, som dermed peker fremover til det som leseren vet kommer til å skje. Denne parallellen synliggjøres gjennom ordbruk. Både Pallas og Olav blir beskrevet med et *vulnus ingens* – et enormt sår, en velbevart kropp *post mortem* og en urettferdig død, og dermed blir passasjen om Pallas til en *prokatalapse*, en foregripelse, for Olav sin lidelseshistorie. Videre argumenter Thorsen for at det bygger opp trønderne som en Turnus-skikkelse i historien. På samme måte som Turnus ledet kampen mot romernes gode sak i *Aeneiden*, kjempet trønderne mot Olavs gode sak, og begge oppnådde seire før de tapte og

⁵⁷ Thorsen 2018: s. 128-130, selve sitatet er fra s. 130. I tillegg nevner Thorsen en dedikasjonsinnskrift i søndre tverrskip i Nidarosdomen, som også peker på en sammenkobling mellom kulten til St. Stefan og St. Olav (s. 130-131).

⁵⁸ Thorsen 2018: s. 131-133

⁵⁹ Thorsen 2018: s. 112-113. Selve sitater er fra Theodoricus' *Incipit*, linje 11.

⁶⁰ Hardie 2007: s. 85-90

den gode saken vant til slutt.⁶¹ Dermed knytter han den norske historien sammen med den romerske historien, og inn i en større europeisk kontekst, som kirkehistorien er en del av.

2. De antiquitate regum norwagiensium

2.1 Analysens struktur

Theodoricus går gjennom fortiden til de gamle kongene fra kong Harald Hårfagre og frem til kong Sigurd Jorsalfares død. Han avslutter med å implisere til ufredsår etter Sigurds død og til herjingene i Trøndelag til Øystein Møyla i en *praeteritio*, en forbigåelse, hvor han detaljerer det som skjer slik at det han ikke skal skrive om likevel kommer tydelig frem.⁶² Storparten av verket er dedikert til historien om kong Olav Haraldsson og hans kamp om Norge, som ender med slaget ved Stiklestad. Olav sin del er den mest sentrale delen av verket, både i strukturen til verkets helhet og tematisk.

I Olav har Theodoricus en skikkelse som innehar de essensielle delene av en god, kristen konge innenfor det augustinske idealet. Som nevnt tidligere, viser Roman Hankeln til flere aspekter ved kongsidealet i ulike *historia*, deriblant Olavs egen *historia*.⁶³ I likhet med det augustinske idealet som Torfinn Tobiassen og Edwin Torkelsen finner i skikkethetsbegrepet i tronfølgeaven av 1163/64, og i begrepet *illzka æða uvizka*, er det fremtredende i Olavs *Passio* og hans *historia*. Dette er mest tydelig i to aspekter, Olavs *virtutes* og i de bragdene han gjør i sitt *vita* – sitt temporale liv.⁶⁴ Oppgaven vil ikke ta for seg de to siste aspektene ved Hankelns analyse av *Historia Olavi*, hans mirakelgjørelser *post mortem* og samtiden, «the celebrating community», sitt syn og forhold til Olav som en helgen. Dette er fordi det forteller mer om helgenen Olav, og mindre om selve kongsidealet som Theodoricus fremmer.

Det første aspektet, hans *virtutes*, kan deles inn i tre hovedelementer. Det første elementet er kongens *humilitas*, ydmykhet. Dette er en kristen form for ydmykhet ovenfor Gud, og underbygger i tillegg det andre elementet. Det er Olavs standhaftighet i troen på Jesus Kristus og motet han viser frem mot sitt martyrium. Olav setter sin lit til Gud og den skjebnen

⁶¹ Thorsen 2018: s. 123-126

⁶² Thorsen 2018: s. 120

⁶³ Se del 1.5

⁶⁴ Olav dør på Stiklestad, men det er egentlig ikke en død per se. Det er Olavs martyrium, der han forlater den temporale tilværelsen på jorden og går inn i himmelen og starter sitt åndelige liv som *rex perpetuus Norvegiae* – Norges evige konge.

han har blitt gitt, og det han kommer til å få hvis han følger planen. Det tredje er idéen om *rex iustus*, den rettferdige kongen. Dette bruker Theodoricus i sin legitimering av Olav som den rettmessige kongen av Norge. Gjennom Olav får Theodoricus dermed frem hvordan en konge burde opptre for å være en rettmessig konge.

Det andre aspektet er de bragdene som Olav utfører. Dette er med på å underbygge hans *virtutes*, spesielt Olav som *rex iustus*. I tillegg viser dette frem hvordan Olav er, lik forgjengeren Olav Tryggvasson, en misjonerende konge. Han arbeider for å fremme kristendommen i Norge og med å beskytte kristne medborgere. Likevel er han ikke bare en misjonerende konge, men også en kriger og leder.

2.2 *Virtutes*

2.2.1 *Humilitas*

Aller først, Olavs *humilitas* blir beskrevet av Theodoricus når han gjør en analyse av sinnet til Olav, idet han velger å henvide direkte til leseren:

*15 Audite hec, obsecro, uniuersi populi: Vir iste natus pene in ultimis partibus Aquilonis inter barbaros et incultos, uidete quale sidus emicuerit, **quam humilis, quam sublimis, et hoc non in seruili conditione, sed in regali fastigio, 16 animadvertite, quali animo bellum parauerit, quid intenderit!***⁶⁵

Min oversettelse:

15 Hør på dette, jeg bønnfaller, hele verdens befolkning: denne mannen her var født nesten i den fjerneste [og] nordligste delen blant villmenn og udannede, se hva for en stjerne som skinte, **hvor ydmyk, hvor opphøyd, og dette ikke i en slaveaktig tilstand, men i kongelig verdighet, 16** [og] legg merke til med hvilket mot⁶⁶ han rustet til kamp [og] hva han hadde til hensikt [å gjøre].

Her understreker Theodoricus Olav sin ydmykhet trass i at han var kongelig og opphøyd i samfunnet. Denne kontrasten, hvor Theodoricus hopper mellom *quam humilis* og *quam sublimis*, samt *in seruile conditione* og *in regali fastigio*, tydeliggjør hvordan Olav klarte å holde seg ydmyk, som en god kristen, selv om han var en konge. Videre begrunner Theodoricus dette med å sammenlikne Olav med profeten Stefan. «**20 Ille [Stephanus] inter**

⁶⁵ Theodoricus 19.15-16. Min egen utheving.

⁶⁶ *Quali animo*: egt. «med hvilket sinn», men i overført betydning «med hvilket mot».

*torrentium imbrem lapidum pro lapidantibus exorauit, iste [Olavus] pro interemptoribus suis etiam elemosynas erogari iubet.»*⁶⁷ Her forteller Theodoricus at Stefan ba for de som steinet ham idet han selv ble kastet på, og dette sammenliknes med hvordan Olav beordret at almisser, *elemosynae*, skulle deles ut til de som skal drepe ham, *interemptores*. Dette viser i tillegg en annen karakteristikk som Theodoricus ønsker å gi Olav i teksten, at selv i den største motgangen holdt han seg trofast til Gud og Jesus.

2.2.2 Standhaftighet i den kristne troen

For det andre bruker Theodoricus mye tid på å bygge opp motet til Olav og standhaftigheten Olav hadde i sin tro på Jesus Kristus, selv i møtet med sin kommende død. Olav møtte først en eremitt i England, som fortalte ham at Gud kommer til å skjenke ham sin nådes overflod, «(...) *largiturus esset ei Dominus abundantiam gratie sue (...)*», men også om hvordan han kommer til å dø, «(...) *nec non et quali morte ex hac luce migraturus esset ad Christum.»*⁶⁸ - «og også med hva slags død han skulle gå bort fra dette livet⁶⁹ [og] til Kristus.» Dette var første gang Olav ble fortalt om sin død, og allikevel valgte han å følge dette sporet som Gud hadde gitt ham ifølge Theodoricus. Senere, før slaget ved Stiklestad, fikk Olav på nytt et varsel om sin kommende død.

*11 Beatus itaque Olauus diuina reuelatione admonitus obitum suum quodammodo presagiuuit, uocansque ad se, ut fertur, dispensatorem suum iubet illi, ut speciales elemosynas pro omnibus, qui in eodem proelio contra se arma ferendo casuri essent, ex regia pecunia deuote largiretur, non immemor precepti Domini sui: 12 'Diligite inimicos uestros, benefacite his qui oderunt uos.'*⁷⁰

Min oversettelse:

11 Varslet med en guddommelig åpenbaring hadde hellige Olav på en eller annen måte en forutelse om sin død, og idet han kaller til seg, slik det fortelles, sin forvalter⁷¹, beordrer han [Olav] ham [forvalteren] at han på fromt vis skulle skjenke fortrolige almisser fra den kongelige formuen til alle som kommer til å falle ved å bære våpen mot ham i det samme

⁶⁷ Theodoricus 19.20

⁶⁸ Theodoricus 15.3

⁶⁹ *Luce*: Egentlig «lyset», men her «livet» i overført betydning.

⁷⁰ Theodoricus 19.11. Her har jeg lagt til «'» på slutten for å vise tydeligere at Theodoricus bruker et sitat.

⁷¹ Forvalter, kasserer, almisse-utdeler: pengemann

slaget, [idet] han ikke var glemsk hans Herres pålegg: **12** «Elsk dine fiender, gjør vel mot de som hater deg.»

På et eller annet vis hadde Olav på nytt blitt advart av Gud om at han skal dø i slaget ved Stiklestad, og igjen valgte Olav å stå fast ved sin tro og den skjebnen som Gud gav ham. I tillegg valgte han å beordre at penger fra sin egen formue skulle gis til nettopp dem som kom til å falle i slaget mot ham, på tross av at han vet at de var hans drapsmenn. Dermed bygges Olavs *virtus* opp, og gir ham en god kvalitet som helgen. Dette er en kvalitet Theodoricus spesielt beundret. Selv da han sto overfor sin død og martyrium forble han *immotus* – urokkelig – og *fundatus in Christo* – sikker i [troen på] Kristus.⁷² Med dette argumenterer Theodoricus for at Olav bør bli anerkjent, lovprist og hedret fordi han gav sin troskap til Gud i det første kallet og sto standhaftig ved det siste varselet om sin kommende skjebne.⁷³ I tillegg impliserer Theodoricus at Olav hadde god kjennskap til Bibelen gjennom å fortelle at Olav gav ut almissene fordi han kjente til en av Guds læresetninger. Dermed prøver Theodoricus å skape et bilde av en gudfryktig Olav – en god kristen som var interessert i den kristne læren i tillegg til å være en god konge.

2.2.3 *Iustitia*

Det tredje poenget som Theodoricus fremmer er bildet av den rettmessige og rettferdige kongen, som hersker gjennom å fremme den kristne troen. Theodoricus forteller at Olav hadde som mål å lede det norske folket til frelse.

2 Hos ergo ad uiam reducere et salutis iter monstrare, ecclesias in quibus non erant locis fundare, fundatas reditibus ditare rex Olauus modis omnibus intendebat et cooperatore existere uiri optimi Olau, filii Tryggua, ut quod ille magnifice plantauerat, iste sagaciter, ut a Dei spiritu doctus, rigaret.⁷⁴

Min oversettelse:

Derfor rettet kong Olav sin oppmerksomhet mot å på alle måter føre disse [som hadde vendt vekk fra den kristne troen] tilbake til veien [den kristne troen] og å vise frelsesveien [til dem], å grunnlegge kirker i de stedene som det ikke var [kirker], [og] å berike dem [kirkene] som var grunnlagt med inntekter og å være den svært store Olav Tryggvasons medarbeider, slik at han

⁷² Theodoricus 19.14

⁷³ Theodoricus 19.21. (...) ille [Olauus] agnoscendus est, ille laudandus, ille glorificandus, qui et in prima uocatione dedit fidem et in extrema constantiam.

⁷⁴ Theodoricus 16.3

[Olav Haraldsson] kunne vanne klokt det som han [Tryggvason] hadde plantet på storslått vis, slik som han [Haraldsson] var lært av Guds ånd.

Etter at Olav Haraldsson var kommet tilbake i Norge og tok makten fra Håkon Eriksson og Svein Håkonsson, valgte Olav å drive frem misjonæraktiviteten i Norge. Dette var fordi han, ifølge Theodoricus, ønsket å vise nordmennene veien til frelse. Videre bygget han på arbeidet til den andre store misjonærkongen til Norge, Olav Tryggvason. Dermed skapes det en viss kontinuitet mellom disse to kongene, som er med på å gi en slags legitimitet til Olav Haraldssons krav til tronen. I tillegg legitimerer Theodoricus Olav gjennom suksesjon. Etter at Theodoricus skriver i slutten av kapittel 17 at de som sysler med urettferdighet – *iniquitas* – vil falle til slutt⁷⁵, fortsetter han i neste kapittel med å beskrive grådigheten til kong Knut av Danmark. Han forteller at denne synden gjør at sjelen til mennesker blir spredd ut i denne verdenen, som gjør at den sliter med å samle seg igjen etter dette livet.⁷⁶ Denne egenskapen har kong Knut *satis superque* – nok og attpåtil – idet han ønsket å ta Norge, selv om han allerede var i besittelse av to kongedømmer fra før, fra kong Olav – «(...) *iustissimo regi Olauo, quod illi ex auita successione debebatur (...)*» – «(...) fra høyst rettferdige kong Olav, selv om den var tilkommen ham fra nedarvet suksesjon (...)». Når leseren da har kommet til selve legitimeringen av makten, er det ferskt i minnet for leseren at til slutt vil Knut bli beseiret på grunn av sin grådighet og rettmessigheten til Olav.

I tillegg gjøres det et stort poeng ut av at Olav ikke ønsket å krige mot sine landsmenn og felles kristne. Da han, ifølge Theodoricus, skulle møte Håkon Eriksson i et sjøslag, lagde Olav en felle for Håkon, slik at Olav kunne fange ham uten blodsutgytelse – «*sine sanguinis effusione.*»⁷⁷ Dette er ikke den eneste gangen dette kommer frem i teksten. Senere skulle Olav samle en hær for å ta tilbake Norge, i det som er opptakten til slaget ved Stiklestad. Til dette fikk han hjelp av enda en Olav, konge i Sverige.⁷⁸ Men ifølge Theodoricus er mesteparten av svenskene som skulle hjelpe Olav hedninger – «*qui magna ex parte erat paganorum*». Da disse ikke ønsket å bli døpt, lot Olav dem forlate hæren og vende hjem. Dette begrunnet han med at «(...) *uilem sibi fore uictoriam que iniquorum manibus patraretur.*»⁷⁹ – «det ville være

⁷⁵ Theodoricus 17.12: (...) *Et item illud psalmiste: «Ibi ceciderunt qui operabantur iniquitatem» [in corde scilicet]; «expulsi sunt nec potuerunt stare.»*

⁷⁶ Theodoricus 18.2: *O infelix et inexplebilis cupiditas mortalium! O multum misera humana anima! Que quanto magis sparsit se in uisibilia ista et dilatauit in figuram huius mundi, que preterit, tanto difficilium post hanc uitam recolligitur et a Deo, qui uera sufficientia est, alienetur.*

⁷⁷ Theodoricus 15.7-11

⁷⁸ Her tar nok Theodoricus feil på hvilken svensk monark det er som hjalp Hellig-Olav, idet det sannsynligvis er kong Anund Jakob, sønnen til Olof Skötkonung, også kjent som Olav Svenske, og ikke Olof Skötkonung selv. Sturluson: 197-198 (s. 248-249).

⁷⁹ Theodoricus 18.5-8

for ham en ussel seier som er blitt vunnet med urettferdige⁸⁰ hender». Bildet av Olav som en rettskaffen konge og god kristen er viktig å få frem, og da er det ikke gunstig om Olav vinner med hjelp av ikke-kristelige soldater. Til slutt, rett før slaget ved Stiklestad, sendte Olav et bud til sine trønderske fiender.

*(...) 6 qui populo pacem offerret: regis animum paratum nunciaret oblitum [eum] preteritarum iniuriarum ignoscere cuique, quod eatenus perperam egisset; 7 detestari se effusionem humani sanguinis et maxime in civilibus bellis; nullo modo se uelle manum conserere, si salubribus eius monitis acquiescant.*⁸¹

Min oversettelse:

(...) [Finn], 6 som skulle tilby fred til folket: han skulle melde om at kongens sinn var bestemt på at han som har glemt de overståtte uretter tilgir enhver, [for] det som han så langt hadde gjort galt; 7 at han avskydde utgytingen av menneskelig blod og spesielt i borgerkriger; på ingen måte ønsket han å komme i kamp med hæren, om de adlød⁸² hans gagnlige råd.

Olav ønsket, ifølge Theodoricus, ikke at mennesker skulle dø i borgerkrigen, og for å unngå dette måtte de bare ta imot hans råd og finne fred, med andre ord å ta imot den kristne troen og bli døpt. Han ønsket dermed bare å redde folket, uten å skape en krig. Likevel, da trønderne valgte å avvise Olavs råd, gjorde han seg klar til kamp. Med dette rettferdiggjør Theodoricus Olavs invasjon som *ikke* en invasjon og en borgerkrig, men heller som en kamp om den rette troen og for å frelse det norske folket.

2.3 Bragder

Videre underbygger Theodoricus Olavs *virtutes* med hans bragder gjennom livet på jorden. Som tidligere nevnt fulgte Olav Haraldsson i fotsporene til Olav Tryggvasson med å arbeide for frelsen til nordmennene.⁸³ Dette gjorde han med å bygge kirker og berike de kirkene som allerede er blitt bygget. I tillegg til å være den frelsende kongen, er han karakterisert som en rettferdig konge i henhold til lovene. Theodoricus beskriver regjeringstiden til Olav før han reiste til Rus idet han flyktet fra kong Knut slik:

⁸⁰ Det vil si de som ikke er kristne.

⁸¹ Theodoricus 19.6-7

⁸² *Acquiescant*: Overført betydning, egentlig «fant hvile ved».

⁸³ Se del 2.2.3

*3 Leges patria lingua conscribi fecit iuris et moderationis plenissimas, que hactenus a bonis omnibus et tenentur et uenerantur. 4 Iusti tenax ad omnes neminem affligebat, neminem concutiebat, nullum damnabat, nisi forte quem propria malitia et obstinatio in malo damnasset, et, ut breuiter concludam, ad hoc tantum principabatur mortalibus, ut eos ad immortalitatis gloriam, quantum in se esset, perduceret.*⁸⁴

Min oversettelse:

3 Han gjorde at lovene, svært fulle av rettmessighet og måtehold, som fremdeles blir både opprettholdt og vist ærbødighet for av alle skikkelige [folk], ble skrevet ned på morsmålet. **4** Han som holdt ved rettskaffenhet for alle slo ned ingen, rystet ingen, fordømte ingen, bortsett fra de som sin egen syndighet og standhaftighet i det onde hadde dømt [seg selv], og, for at jeg skal konkludere i korthet, at til dette [målet] styrte han bare de dødelige for at han skulle føre dem til den udødelighetens ære, så mye som det var i ham.

Olav, ifølge Theodoricus, fikk de lovene som de enda fulgte i samtiden til Theodoricus nedskrevet på morsmålet, det vil si det gammelnorske språket. Videre verken dømte han eller slo ned på de som ikke fortjente det ut ifra det de selv hadde gjort. Slik skaper Theodoricus et bilde av en rettferdig konge som tjente både folket og den kristne troen, og sto fast ved denne styremåten. Dermed skikket Olav seg i praksis som en *rex iustus*, gjennom håndhevingen av de lovene som skulle lede samfunnet inn i *pax*.

Da Olav skulle tilby fred til trønderne, tilbydde han *pax*, som skaper en interessant dobbeltbetydning. På den ene siden betyr ordet «fred», som i motsetning av krig.⁸⁵ Dette er åpenbart i konteksten, Olav ønsket å unngå krig og ville heller at trønderne skulle underkaste seg ham på fredelig vis. På samme tid kan ordet *pax* bety nåde, hjelp og gunst, spesielt fra gudene.⁸⁶ I denne konteksten vil det si nåde fra Gud. Dermed er det to tolkninger av ordet, en realpolitisk og en religiøs tolkning. Han tilbydde fred til trønderne, og i samme setning tilbydde han den kristne troen og veien inn til frelse. På den måten avviste ikke bare trønderne den fredelige overtakelsen av tronen til Olav, men også den kristne troen som han hadde kommet for å spre. Dette underbygger Theodoricus flere ganger i kapittel 19. Trønderne samlet seg «(...) *quasi uir unus aduersus Dominum et aduersus christum eius (...)*»⁸⁷ – «(...) som [om de var] én mann mot Herren og mot hans salvede (...)» – mot Gud og den kristne

⁸⁴ Theodoricus 16.3-4

⁸⁵ Roggen, Kraggerud & Tosterud 2015: *Pax, pacis, F.*

⁸⁶ Roggen, Kraggerud & Tosterud 2015: *Pax, pacis, F.* ΛΟΓΕΙΟΝ (Logeion), betydning B1. URL: <https://logeion.uchicago.edu/pax>

⁸⁷ Theodoricus 19.3

religionen, samt Olav som en norsk konge. Videre bruker Theodoricus to forskjellige adjektiv for å beskrive Olavs *monita* – Olavs råd eller advarsler. Første gangen bruker han *salubria*⁸⁸, som kan bety gagnlige eller nyttige advarsler eller råd. I neste setning bruker han derimot *salutaria*⁸⁹, som er nærmere et frelsende eller frelsebringende råd. Denne forskjellen kan være fordi Theodoricus ønsket en viss variasjon i to setninger som kommer rett etter hverandre. Likevel underbygger begge disse ordene at freden som Olav tilbydde trønderne ikke bare var en politisk fred, men og at han ønsket at de skulle akseptere den kristne troen.

Denne bruken av begrepet *pax* passer inn i det augustinske synspunktet til Øystein.⁹⁰ Olav ønsket å innlemme hans fiender inn under Guds evige lov – *lex aeterna* – og dermed inn i den harmoniske tilstanden som er *pax*. For at dette skulle være mulig, måtte han være en konge etter det augustinske kongsidealet, med alle karaktertrekkene som følger med det kravet.

Misjoneringsarbeidet til Olav, med å føre det norske folket inn i harmoni med Gud, underbygges i tillegg gjennom at Theodoricus unngår å beskrive ham i blodig kamp med andre kristne. Som nevnt tidligere skriver Theodoricus flere steder om hvordan Olav ønsket å unngå å felle andre kristne i kamp, slik som i slaget mot Håkon, hvor Olav lagde en felle for å vinne slaget uten å utgyte blod – *sine sanguinis effusione*.⁹¹ Slik klarte han å vinne slaget uten at et eneste liv gikk tapt, ifølge Theodoricus. Senere i det samme kapittelet skriver Theodoricus om slaget ved Nesjar mellom Olav og Svein, Håkons onkel. «*Consertoque nauali proelio in loco, qui dicitur Nesiari, cum Sueino uinceretur, (...)*»⁹² - «Etter at det ble kjempet et sjøslag på det stedet, som kalles Nesjar, da Svein ble beseiret, (...)». Her blir sjøslaget beskrevet i en *ablativus absolutus*⁹³ og sier ikke stort mye mer enn at sjøslaget hendte, og litt mer om hvor og hvem som ble beseiret. Theodoricus fortsetter videre å skrive om hvordan Einar Tambaraskjelve overtalte Svein til å flykte fra Norge. I slaget ved Tunga, ifølge Theodoricus, kjempet Olav mot Erling Skjalgsson. Slaget blir beskrevet slik:

⁸⁸ Theodoricus 19.7: (...) *si salubribus eius monitis acquiescant*.

⁸⁹ Theodoricus 19.8: (...) *quam salutaria eius monita suscipere*.

⁹⁰ Se del 1.5

⁹¹ Theodoricus 15.9. Se del 2.2.3

⁹² Theodoricus 15.15

⁹³ En setningskonstruksjon som i dette tilfellet beskriver noe som skjedde før hovedsetningen.

*9 Et quia Erlingus precipuus erat illorum, collegit exercitum et congressus est nauali proelio cum rege Olauo, ubi et ipse occubuit. 10 Et hoc fuit in loco, cuius nomen est Tunga. Inuito tamen rege a quodam suo parente, Aslac Fitiascalla, occisus est.*⁹⁴

Min oversettelse:

9 Og fordi Erling var den fremste av dem, samlet han en hær og kom i et sjøslag med kong Olav, hvor han selv falt. **10** Og det var på det stedet, hvis navn er Tunga. Mot kongens vilje ble han [Erling] likevel drept av en viss slektning, Aslak Fitjaskalle.

Selve slaget, likens som slaget ved Nesjar, blir kortfattet beskrevet av Theodoricus. Erling inngikk i et sjøslag mot Olav, og falt i slaget. At Erling falt i slaget er heller ikke et ønsket utfall for Olav, og opplysningen om drapet har som funksjon å underbygge at han ikke ønsket at fiendene sine skulle falle, men heller at de skulle ta imot frelsen han tilbydde dem.

I sentrum av Olavs liv lå slaget ved Stiklestad, men her velger Theodoricus å beskrive selve slaget med få detaljer. Fremfor slaget beskriver Theodoricus hvordan han samlet en hær, blant annet ved hjelp av svenskekongen, for deretter å sende vekk de fleste av svenskene fordi de var hedningene og dermed hadde besudlet seieren til Olav.⁹⁵ Trønderne valgte enstemmig å gå imot ham og samlet en hær ved Stiklestad. Han prøvde å forhindre at slaget skjedde gjennom å tilby dem fred og frelse, men trønderne valgte å avfeie hans krav.⁹⁶ Deretter går Theodoricus inn i en panegyriske gjennomgang av Olavs sinnsstemning.⁹⁷ Til slutt beskriver Theodoricus slaget ved Stiklestad med tre setninger.

*22 Collatis itaque signis ferebat uexillum ante regem ui strenuus nomine Biorn. 23 Hic in primo statim congressu occisus est a Thori Hund, qui primam aciem ducebat contra regem. 24 Illico subsecutus est occasus regis, accepto, ut fertur, uulnere ingenti.*⁹⁸

Min oversettelse:

22 Derfor[,] etter at troppene var samlet sammen[,] bar en dristig mann med navnet Bjørn fanen foran kongen. **23** Han ble med en gang drept av Tore Hund, som førte den første rekken mot kongen, i det første sammenstøtet. **24** På dette stedet fulgte kongens død tett etter, etter at, slik det fortelles, han mottok et uhyre stort sår.

⁹⁴ Theodoricus 16.9-10

⁹⁵ Theodoricus 18.5-8

⁹⁶ Theodoricus 19.1-12

⁹⁷ Theodoricus 19.13-21

⁹⁸ Theodoricus 19.22-24

I en kort beskrivelse får Theodoricus frem at hærene ble samlet sammen, slaget inntraff og Olav døde mer eller mindre med en gang. Slaget fortsatte etterpå med at en viss Dag overtalte resten av Olavs hær til å fortsette kampen slik at motstanderne ikke skulle få en dobbel seier, både drapet på Olav og en ublodig seier.⁹⁹ Likevel var kongens fysiske rolle i slaget ferdig etter at slaget så vidt hadde begynt. Med dette skiftes fokuset vekk fra Olav som en kriger i et blodig slag, og til hvordan han opptrådte som en martyr og helgen i opptakten til slaget.

Før slaget skriver Theodoricus om flere hendelser hvor Olav fikk muligheten til å utøve det augustinske kongsidealet. Som nevnt tidligere gir Theodoricus ham flere av karakteristikkene til en *rex iustus*.¹⁰⁰ Selv da han sto ovenfor enorm motgang, både å bli kastet vekk fra tronen og å stå overfor dem han har blitt fortalt flere ganger at skulle drepe ham, fortsatte han på sin skjebnegang mot sitt martyrium. Dermed fikk han vist frem sin trofasthet og gudfryktighet, idet han var *immutus* og *fundatus in Christo*, likens som protomartyren Stefan. I den samme handlingen som Theodoricus sammenlikner med Stefan, utøvde Olav en kristen nestekjærlighet gjennom å dele ut almisser til fiendene sine. I tillegg prøvde han flere ganger å forhindre at flere av slagene skulle ende med blodsutgytelse av kristent blod, slik som da han tilbydde trønderne *pax*. Dessuten gav han støttet til kirker og kirkebygging, samt at han fikk nedskrevet lover på morsmålet.

Likevel skildrer Theodoricus Olav som en kriger og en militær leder, og på flere steder opptrådte han som en taktisk leder. Det var Olavs kløkt og list som gjorde at han kunne vinne slaget mot Håkon Eiriksson *sine sanguinis effusione* – uten å utgyte blod.¹⁰¹ Han fikk samlet flere hærer innenlands, samt gjennom alliansen sin med svenskekongen. Før slaget ved Nesjar vet han at trønderne var upålitelige – *nouerat enim eorum facilitatem et inconstantiam*¹⁰² – og han trakk seg tilbake til sin stefar og mor, Sigurd og Åsta, før han reiste ut og beseiret Svein. Rundt denne tiden forteller Theodoricus at Olav hadde blitt kronet til konge av soldatene sine. Dette sammenlikner Theodoricus med den romerske tradisjonen – *mos antiquorum Romanorum* – hvor soldatene i en hær kronet et individ til keiser og gav dem deres *regium nomen* – i Olavs tilfelle, hans kongetittel.¹⁰³ Dermed er han presentert som en dyktig kriger og militær leder, selv om Olav som en kriger ikke har en fremtreden posisjon. I slaget ved Stiklestad er det implisert at han døde nettopp fordi han ledet arméen sin i de fremste rekkene,

⁹⁹ Theodoricus 19.26. «(...) *ut necem regis non uelint inultam, ne geminatum gaudium aduersarii reportarent, et de nece regis et de incruenta uictoria.*»

¹⁰⁰ Se del 2.2

¹⁰¹ Theodoricus 15.7-10

¹⁰² Theodoricus 15.13

¹⁰³ Theodoricus 15.12-16. Merk: her har jeg endret *more* til nominativsformen *mos*.

av den enkle grunn at han ikke kunne ha omkommet i starten av slaget hvis han ikke var blant dem som var i den første rekken. I Theodoricus kommer dette frem senere i verket hvor Olav som en helgen blir knyttet til slagmarken. Idet kong Magnus den Gode, sønnen til Olav, skulle kjempe mot vendere,¹⁰⁴ var hans styrker underlegne i forhold til motstanderne. Kong Magnus kviet seg til å inngå i kamp med dem, men natten før slaget viste Olav seg for kong Magnus og fortalte ham at han skulle sette sin lit i Gud, og slik ville Guds medfølelse gi ham seier.¹⁰⁵

Skildringen av Olav i *De antiquitate* sammenfaller på flere punkter med det kongsidealet som kommer frem i *Historia Olavi*, privilegiebrevet og tronfølgeloven. Theodoricus skildrer ham med flere *virtutes*. For det første hadde han *humilitas*, og var en konge som utøvde embetet sitt med kongelig opphøyethet – *in regali fastigio*. For det andre var han standhaftig i troen sin, og gikk mot en død som han hadde blitt advart om flere ganger. Han viste at han var *immutus* og hadde *obedientia* ovenfor Gud. Til sist hadde han *iustitia* og ønsket ikke å dømme noen som fulgte *lex aeterna*. Videre viste Theodoricus hvordan Olav utøvde idealet i sin levetid. Han støttet opp under kirken, og arbeidet for å gi sitt folk *pax* og dermed føre dem til Gud. Dette sammenfaller med hvordan Olav blir skildret som en misjonerende konge i *Historia Olavi*. Likevel var han en krigerkonge, og ledet soldatene sine på frontlinjen. Han prøvde å unngå at medkristne skulle falle i kamper mot ham, og sendte vekk den ikke-kristne delen av hæren sin før slaget ved Stiklestad, slik at de ikke kunne besudle seieren han prøvde å oppnå.

De tematiske likhetene mellom *De antiquitate* og verkene produsert rundt erkebiskop Øystein kan tyde på at Theodoricus var en del av miljøet rundt erkebiskopen. Foruten om at Theodoricus skildrer Olav som både en misjonerende konge og en krigende konge, sammenfaller de på flere av områdene. Theodoricus hadde gode kunnskaper om Augustin og det augustinske kongeidealet, og verket var med på å bygge opp under den samme augustinske ideologien som erkebispesetet fremmet. Dette tilsier at Theodoricus enten hadde kjennskap til miljøet og ønsket å produsere en tekst for å støtte opp under kirken, eller at han deltok aktivt i miljøet. Om han ikke var en del av selve miljøet, hadde han vært en ideell kandidat for å bli rekruttert inn i miljøet. Han hadde gode ferdigheter i latin, og en god

¹⁰⁴ Theodoricus 24.4: *Windir*

¹⁰⁵ Theodoricus 24.4-11: **6** *In hac ergo mentis angustia posito rege fertur nocte subsequenti apparuisse beatum Olauum, patrem eius, et monuisse eum in Deo spem ponere: facile ei esse dare uictoriam non minus in paucis quam in pluribus; oportere eum in crastino ad bellum procedere; Dei miseratione uictoriam non defuturam. I tillegg dukker Olav opp andre steder i Europa som en helgen, slik som da han senere dukker opp i Bysants og hjelper en keiser med å vinne dagen. Gunnes 1996: s. 183-184. *Passio Olavi*: M.IV.1-15 i Jiroušková 2014, bind 2.*

kjennskap til både det augustinske kongeidealet og til den norske historien, som var egenskaper et slikt miljø hadde hatt bruk for.

3. Theodoricus og erkebiskop Øystein

Som beskrevet tidligere peker Thorsen på flere steder hvor Theodoricus skriver Norges historie inn i en større, universal og europeisk kontekst.¹⁰⁶ Dette gjør han gjennom å sammenlikne Olav sin historie med historien om Pallas i Aeneiden. Denne parallellen, sammen med hvordan Theodoricus bruker ordet *antiqui*, gjør at den romerske historien fremstår som forhistorien til Norge. Slik legitimerer Theodoricus Olav sin kamp, og underbygger trønderne som en fiende mot den rettmessige kongen i denne kampen, gjennom at trønderne blir Turnus-skikkelsen i den norske versjonen av Aeneiden. Å legge den norske historien inn under en større romersk historie, og dermed også en del av kirkehistorien, bygger opp under kravet om en norsk kirkeprovins, som i Theodoricus' samtid er en nylig hendelse. Selv om dette kan indikere at Theodoricus deltok aktivt i miljøet rundt erkebispesetet, er det ikke nødvendigvis at det var slik. Thorsen påpeker at Theodoricus kan ha hatt et øye for trendene på den tiden, og skrev verket med et mål om å gi det mest mulig relevans og aktualitet for bruk ved Nidaros erkebispesete.¹⁰⁷ Kraggerud skriver at «the whole treatise is in a way handed over to the archbishop's free disposition.»¹⁰⁸ Dette tilsier at om Theodoricus ikke deltok aktivt i miljøet, må han i det minste ha vært bevisst det.

Flere elementer peker mot at Theodoricus var tilknyttet St. Victor-klosteret, akkurat som erkebiskop Øystein. Dødeboken i klosteret nevner som sagt to personer som brukte navnet Theodoricus, og Egil Kraggerud har identifisert forfatteren av verket med den yngre av de to, Tore Gudmundsson.¹⁰⁹ I tillegg skriver Thorsen at verket til Theodoricus bærer et sterkt preg av skolastikken som ble lært i Paris, noe som tilsier at Theodoricus har hatt en utdanning i Paris.¹¹⁰ Dermed har Theodoricus fått sin utdanning i et stort sentrum for augustinerne. På samme måte kan erkebiskop Øystein hatt en utdanning i Paris, selv om Erik Gunnes også peker på England som en mulighet.¹¹¹ Gunnes mener at Øystein sannsynligvis fant veien til Paris, enten fordi han studerte der selv eller som «(...) et åndelig hjemsted for hans nærmeste

¹⁰⁶ Se del 1.5

¹⁰⁷ Thorsen 2018: s. 114, se fotnote nr. 38

¹⁰⁸ Kraggerud 2018: s. XXVIII

¹⁰⁹ Se 1.4

¹¹⁰ Thorsen 2018: s. 127

¹¹¹ Gunnes 1996: s. 32-34

krets (...)».¹¹² For å støtte opp under dette påpeker Gunnes at Øystein valgte å bruke Augustins navn som sin latiniserte versjon av sitt eget navn.¹¹³ Likevel er dette et svakt argument, fordi Øystein kan like gjerne ha lest og fått en forkjærlighet for Augustin enten i England som student eller senere i livet.

Som nevnt tidligere skaper Lars Boje Mortensen et scenario hvor Theodoricus deltar aktivt i miljøet rundt erkebiskop Øystein.¹¹⁴ Om Theodoricus hadde kontakt med Øystein, noe som dedikasjonen kan peke på ifølge Mortensen, og han dermed deltok i miljøet, vil det tilsi at Theodoricus sannsynligvis hadde kjennskap til *Passio Olavi*, om ikke han til og med deltok til en viss grad i selve skapelsen av *Passio Olavi*, men det er ren spekulasjon. Likevel er det noen tegn i *De antiquitate* som impliserer at Theodoricus enten er tilknyttet kretsen til erkebiskop Øystein, og at han muligens har hatt tilgang til *Passio Olavi*. Etter Olavs død skriver Theodoricus dette om hvordan miraklene rundt ham påvirket Norge:

*11 Quomodo uero mox omnipotens Deus merita martyris sui Olavi declarauerit cecis uisum reddendo et multa commoda egris mortalibus impendendo 12 et qualiter episcopus Grimkel – qui fuit filius fratris Sigwardi episcopi, quem Olauus, filius Tryggua, secum adduxerat de Anglia – post annum et quinque dies beatum corpus e terra leuauerit, quo statim peracta pugna transuectum fuerat, et in loco decenter ornato reposuerit in Nidrosiensi metropoli, 13 quia hec omnia a nonnullis memorie tradita sunt, nos notis immorari superfluum duximus.*¹¹⁵

Min oversettelse:

11 Men på hvilken måte allmektige Gud snart viste merittene til martyren sin Olav ved å gi synet tilbake til blinde og ved å gi ut mye gunstig¹¹⁶ til syke dødelige **12** og på hvilken måte biskop Grimkjell – som var sønn av broder Sigurd[,] en biskop, som Olav Tryggvasson brakte med seg fra England – etter et år og fem dager løftet den salige kroppen, fra hvor den straks hadde blitt ført etter at slaget hadde blitt avsluttet, og la [kroppen] i et passende utsmykket sted i Nidaros erkebispesete,¹¹⁷ fordi alt dette har blitt overlevert til minnet av en del [folk], anser jeg [det for å være] overflødig å dvele ved det kjente.¹¹⁸

¹¹² Gunnes 1996: s. 34-35

¹¹³ Gunnes 1996: s. 49

¹¹⁴ Se 1.4

¹¹⁵ Theodoricus 20.11-13

¹¹⁶ Egt. «som har det rette mål», kan også være «fordelaktig», «behagelige» m.fl.

¹¹⁷ Det vil si i katedralen.

¹¹⁸ I Egil Kraggeruds versjon av verket har han flyttet *quo statim peracta pugna transuectum fuerat* fra å være etter *in Nidrosiensi metropoli* til der hvor den er her, altså etter *e terra leuauerit*. Kraggerud 2018: s. 287-288

Theodoricus forteller at han ikke ønsket å skrive ned miraklene fordi flere andre allerede hadde gjort det før ham, idet han henviser til hvordan Olav hadde gjort at blinde kunne se og helbredet folk som ellers var syke. *Passio Olavi* tar for seg flere mirakler hvor blinde fikk synet tilbake og syke ble helbredet.¹¹⁹ Dermed kan Theodoricus ha skrevet dette nettopp med *Passio Olavi* i bakhodet. Egil Kraggerud argumenterer for at linje 11 tilsier kunnskap om *Passio Olavi*, mens linje 12 derimot tilsier kunnskap til en latinsk versjon av *Translatio sancti Olavi* av biskop Grimkjell.¹²⁰ Dette er et mulig verk skrevet av Grimkjell, som en mener han skrev litt etter slaget ved Stiklestad.¹²¹ I så fall hadde dette vært et viktig verk i samlingen til erkebiskopen.¹²² På et annet punkt er det også en påfallende likhet mellom *Passio Olavi* og *De antiquitate*, og det er i bruken av begrepet *in regali fastigio*.¹²³ Hvis de to punktene var bevisste henvisninger, er det ikke usannsynlig at Theodoricus enten kjente til selve *Passio Olavi* eller til miljøet rundt de som skrev den lidelseshistorien ned, nemlig kretsen rundt erkebiskop Øystein.

Foruten om *Passio Olavi* har Theodoricus tilsynelatende brukt flere kilder i arbeidet sitt med *De antiquitate*. Lars Boje Mortensen nevner flere verk som Theodoricus har forholdt seg til, i ulik grad.¹²⁴

1. Evsebios (ca. 260-339), biskop av Caesarea, forfatter av *Chronica & Ecclesiastica historia*
2. Hieronymus (ca. 350-420), redaktør av *Vulgata* og oversetter av Evsebios' *Chronica*
3. Jornandes, eller Jordanes, sin historie om goterne. Det er tvilsomt om han kjente verket i sin helhet.
4. Isidor av Sevilla (ca. 570-636), forfatter av *Chronica* og av et leksikon, *Etymologiae*.
5. Beda Venerabilis (672/3-735), forfatter av verk om tidsregning og tallrike historiske verk, slik som *Ecclesiastica historia gentis anglorum*.
6. Paulus Diaconus (ca. 720-800), forfatter av *Langobarder-historien*
7. *Historia Romana*, fra Landolfus Sagax sin versjon av Paulus Diaconus sin *Historia Romana*, som igjen bygger på Eutropius *Breviarum* om Livus sin *Ab urbe condita*.

¹¹⁹ *Passio Olavi* M.II er kanskje den mest kjente av dem, hvor en blind person snubler der hvor Olav falt i kamp, som gjør at blodet til Olav gir synet tilbake til den blinde. Andre eksempler: M.IX & M.XIX, m.fl.

¹²⁰ Kraggerud 2018: s. 284-285.

¹²¹ Kraggerud 2018: s. LV

¹²² Kraggerud 2018: s. 285

¹²³ Thorsen 2018, se del 1.5

¹²⁴ Mortensen 1993: s. 26, med noen få informasjonstillegg om verk fra Thorsen 2018: s. 133-134. For mer informasjon om hvert verk og hvordan Theodoricus bruker dem, se Mortensen 1993: s. 24-29 og Kraggerud 2018: s. LIII-LXVIII.

8. Remigius av Auxerre (ca. 841-908)
9. Sigibert av Gembloux (ca. 1030-1112), forfatter av en *Chronica*
10. Hugo av St. Victor, forfatter av en *Chronica*
11. *Historia Normannorum*, mest sannsynlig versjonen av Wilhelm av Jumièges
12. Sallust (ca. 86-34 fvt.), «den jugurthinske krig og den catilinariske sammensvergelse»
13. Lucan (39-65), *Pharsalia*

I tillegg til denne listen nevner Egil Kraggerud det hypotetiske verket *Translatio sancti Olavi* av biskop Grimkjell og et ukjent verk som Theodoricus kaller for *catalogus regum norwagiensium*, som Kraggerud identifiserer som Sæmund Sigfússons verk, som hans barnebarn Jón Loptsson kjente som *Norégs konungatal*. Hvis Theodoricus kjente til Sæmund Sigfússons verk, mener Kraggerud at det er sannsynlig at Theodoricus kjente til verkene til Ari Thorgilsson, slik som hans *Islendingabok*.¹²⁵ Den lange listen med verk tilsier at Theodoricus hadde tilgang til en stor mengde kunnskap. Dette kan ha kommet fra utdanningen i Paris, samtidig som det er lett å tenke seg at han hadde tilgang til flere av disse verkene mens han skrev *De antiquitate*, enten om det var et bibliotek i Oslo eller i Nidaros erkebispedøse.¹²⁶

4. Konklusjon

Det augustinske skikkethets- og kongsidealet slik som miljøet rundt erkebiskop Øystein Erlendsson bruker det, dukker opp på flere steder i Theodoricus' verk. *De antiquitate* og *Historia Olavi* sammenfaller tematisk på flere punkter. Olav blir karakterisert med *iustitia*, *obedientia* og *humilitas* i begge verkene. På samme tid har begge verkene et fokus på at Olav var en misjonerende konge, som arbeidet med å føre Norge inn i kristendommen. I tillegg er det flere koblinger mellom Theodoricus og erkebiskop Øystein. Dedikasjonen til erkebiskop Øystein i *De antiquitate* forteller om en viss kjennskap mellom den som dediserer og den dediserte. Begge hadde en tilknytning til St. Victor-klosteret gjennom dødeboken og det augustinske idealet som kommer frem i verkene deres, i tillegg til musikken i *Historia Olavi*. En utdanning ved St. Victor var et privilegium, og knytter Theodoricus inn blant eliten i Norge. Hvis Theodoricus var den senere erkebiskop Tore Gudmundsson, noe som er svært plausibelt, var Theodoricus en lojal støttespiller til kirken. Alt dette viser at Theodoricus, om

¹²⁵ Kraggerud 2018: s. LIII-LXVIII

¹²⁶ Se del 1.4 for en diskusjon rundt hvor verket kan ha blitt forfattet.

han ikke var en aktiv deltaker, hadde vært et ønsket medlem i miljøet rundt erkebiskop Øystein.

I Torfinn Tobiassens analyse av tronfølgeaven av 1163/64 og privilegiebrevet, som han mener begge ble skrevet i regi av erkebiskopen, beskriver han skikkethetsidealet som sterkt inspirert av Augustins tanker. Dermed legges det vekt på at kongen ikke skal være *illzka æða uvizka*. Selv om Claus Krag argumenterer for at dette begrepet har en mer juridisk side med henhold til norsk sedvane, støtter likevel Edwin Torkelsen at dette kan være Øysteins norske oversettelse av det augustinske kongsidealet. Kongen skal være en *rex iustus* med kristen *humilitas* og *obedientia*, med andre ord skal kongen være rettferdig ovenfor Guds evige lover – *lex aeterna*, og være gudfryktig og ydmyk i sin opphøyethet. Dermed vil kongen være egnet til å føre folket inn i *pax*. I Olavsoffisiet er kongsidealet fremtredende. Her bygges det videre på at kongsidealet på den ene siden er en rekke karakteristikk, kongens *virtutes*, og på den andre siden det kongen utreder i sitt embete, det vil si hans bragder.

I Theodoricus blir kong Olav beskrevet innenfor disse rammene. I den mest følelsesladde delen av verket beskriver Theodoricus hvordan Olav hadde *humilitas*. Han holdt seg *in regali fastigio* – i kongelig opphøyethet – og dette ikke *in seruire conditione* – i en slaveaktig tilstand. Hans *humilitas* gjorde at han delte ut almisser til sine drapsmenn, som Theodoricus sammenlikner med hvordan protomartyren Stefan ba for sine drapsmenn idet han ble steinet. Hans *obedientia* kommer frem i hvordan han var trofast til Gud og Jesus, selv da han sto foran sin egen død og martyrium. Begge disse inngår i det største kravet, at han var en *rex iustus*. Olav bygget og støttet opp under allerede bygde kirker, samtidig som han fulgte lovene som var pålagt landet. Disse lovene var både de fysiske lovene som var nedskrevne i lovverket og de spirituelle lovene som var en del av den kristne troen på Gud, det vil si Guds *lex aeterna*.

Olav var ikke bare den ideelle kongen gjennom sine *virtutes*, for i tillegg utøvde han idealet som ble beskrevet. Han mislikte å utgyte kristent blod – *sine sanguinis effusione*. I slagene som Theodoricus beskriver, prøvde Olav å unngå at kampen ble blodig, enten gjennom list eller gjennom å overtale fiender til å bli venner, slik som med trønderne. Han prøvde å få trønderne til å akseptere *pax*, både i den politiske konteksten av å inngå fred og underkaste seg hans krav om tronen, og i den etisk-religiøse konteksten av å akseptere den kristne troen og la seg bli ledet inn i den harmoniske tilstanden *pax*. Videre fikk han de nedskrevne lovene oversatt til morsmålet, og lot ikke de som aksepterer kristendommen bli urettferdig dømt. På dette viset fremstår Olav både som en misjonerende konge som opptro

som en hyrde for Norge, både for kristne og de ikke-kristne, og som en krigerkonge. Han var en taktisk leder som planla slagene sine, ofte sammen med sine menn slik som før slaget ved Stiklestad, samtidig som han ledet mennene sine i første rekke.

Skildringen av Olav er innenfor rammene av det augustinske idealet som en finner i verkene som ble laget i regi av erkebiskop Øystein. Spesielt sammenfaller *De antiquitate* og *Historia Olavi*, med Olav som en rettferdig og legitim konge, *rex iustus*, med *humilitas* og *obedientia*, og med Olav som en misjonerende konge som fremmer kristendommen og de kristnes velvære. Dermed er det mulig at Theodoricus hadde en god kjennskap til verkene skapt ved erkebispesete. Theodoricus var med på å underbygge legitimiteten til den nyopprettede kirkeprovinsen, og hjalp til med å bygge opp Olav som Norges evige konge – *rex perpetuus norvegiae*.

Både erkebiskop Øystein og Theodoricus hadde koblinger til St. Victor. Flere av melodiene i *Historia Olavi* var importert fra *Historia Augustini* og St. Victorsoffisiet, og kan ha kommet til Nidaros enten direkte fra St. Victor-klosteret eller fra andre steder i Europa. Erkebiskopen var mest sannsynlig innom St. Victor-klosteret på pallie-reisen til Roma, og han kan ha hatt en utdanning fra Paris, akkurat som Theodoricus. Ifølge Thea Selliaas Thorsen er dette tydelig i hans skolastiske preg i *De antiquitate*. Theodoricus sin utdanning og lærdhet, som kommer frem i mengden av verk han tok for seg i løpet av *De antiquitate*, tilsier at han må ha vært en attraktiv person for miljøet rundt erkebiskop Øystein. Han beskjeftiget seg med både *Passio Olavi* og en mulig *translatio* for Olavs lidelseshistorie, som begge ville vært en viktig del av samlingen til erkebispesetet. Lars Boje Mortensen sine fire indisier for hvorfor Theodoricus kan ha vært en del av miljøet underbygger dette. I det lille nordiske miljøet er det sannsynlig at Theodoricus hadde en viss kontakt med den person han dediserte verket til, nemlig Øystein, og utdanningen hans tilsier at Theodoricus hadde noen privilegier. Videre påpeker Thorsen at Theodoricus skriver Norges historie inn i en større, europeisk og kirkelig kontekst, noe som passer inn i agendaen for den nyopprettede kirkeprovinsen. Slik hjalp Theodoricus med å legitimere opprettelsen av Nidaros erkebispesete, og kirkens posisjon overfor kongen i samfunnet.

Det krever mer forskning på dette for å si om Theodoricus faktisk var en del av kretsen til erkebiskop Øystein. Lenka Jiroušková har gjort en grundig analyse av *Passio Olavi*, men det er ikke gjort mye forskning hvor det trekkes, eller avkreftes, koblinger mellom *Passio Olavi* og *De antiquitate*. Mange av argumentene er basert på indisier som skaper et helhetlig bilde, men det er enda usikkert hvor Theodoricus skrev *De antiquitate*. I tillegg trengs det mer

forskning for å knytte Theodoricus sammen med St. Victor-klosteret. Det er flere aspekter som peker mot denne koblingen, slik som navnene i dødeboken i Paris og Theodoricus' identifikasjon som erkebiskop Tore Gudmundsson. Men enda er det usikkert om identiteten, i og med at flere forskere peker på muligheten for en kobling til Benediktinerordenen.

Selv om mye er usikkert, er det likevel flere aspekter som indikerer at Theodoricus deltok til en viss grad i miljøet rundt erkebiskopen. På den ene siden kan *De antiquitate* være skrevet med målet om å bli brukt av erkebispesetet og erkebiskopen. Dette vil tilsi at Theodoricus ikke var en del av kretsen til erkebiskop Øystein, men fikk med seg den augustinske trenden og skapte et verk som passet inn. På den andre siden er det augustinske kongsidealet fremtredende i *De antiquitate*, og det virker som han har god kjennskap til uttrykk brukt i erkebispesetet, slik som *in regali fastigio*, og kunnskap om *Passio Olavi* og miraklene som ble nedskrevet. I tillegg sammenfaller det augustinske idealet som kommer frem i *De antiquitate* og *Historia Olavi* såpass at det er vanskelig å tenke seg at de ble laget i hvert sitt vakuum. Dermed er det sannsynlig at han var knyttet til miljøet, om ikke han var en aktiv deltaker.

5. Litteraturliste

5.1 Primærkilder

Sturlusson, Snorre. *Olav den Helliges Saga*. Oversettelse fra Oslo: Gyldendal, 1941. Url:

http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013032208059

Sverres saga. Red. & oversetter Gundersen, Dag. Oslo: Gyldendal, 1996. Url:

http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008061900066

Theodoricus. *De antiquitate regum norwagiensium*. Red. & oversetter Kraggerud, Egil. Oslo: Novus Forlag, 2018.

Passio Olavi. Red. & oversetter Jiroušková, Lenka i *Der Heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson Und Sein Hagiographisches Dossier : Text Und Kontext Der Passio Olavi (mit Kritischer Edition) : Bd. 2 : Edition und bildmaterial*. Vol. 46/1. Mittelateinische Studien Und Texte. Leiden: Brill, 2014.

5.2 Sekundærkilder

Bagge, Sverre. «Archbishop Eystein: Church and Monarchy in Twelfth Century Norway» i Iversen, Tore (red.). *Archbishop Eystein as Legislator. The European Connection*. Trondheim: Tapir 2011, s. 11-21.

Blockmans, Wim & Peter Hoppenbrouwers. *Introduction to Medieval Europe 300-1500*. 3. utg. New York City: Routledge, 2018.

Thorsen, Thea Selliaas. «Lærd litteratur fra og i Nidaros i senmiddelalderen: Retorisk strategi i Theodoricus' *De antiquitate norwagiensium* og Erkesetet fra til reformasjon (og videre)» i Ekroll, Øystein & Erik Opsahl (red.). *Nidaros erkebispesete i seinmiddelalderen – et kultursentrum?* Oslo: Novus Forlag, 2018, s. 105-137.

Gunnes, Erik. *Erkebiskop Øystein: statsmann og kirkebygger*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1996.

Hankeln, Roman. «Eystein's liturgy and its European music» i Iversen, Tore (red.). *Archbishop Eystein as Legislator. The European Connection*. Trondheim: Tapir 2011, 133–157.

----- . «Music and its significance for the articulation of history in twelfth-century Scandinavian *Historiae* for sainted rulers» i Münster-Swendsen, Mia, Thomas K. Heebøll-Holm & Sigbjørn Olsen Sønnesyn (red.). *Historical and Intellectual Culture in the Long Twelfth Century. The Scandinavian Connection*. Durham: Pontifical Institute of Mediaeval Studies 2016. (Durham Medieval and Renaissance Monographs and Essays, 5), s. 148-188.

----- . «Singing the dream king: ideal monarchy and its articulation in St. Olaf's *Historia*» i Njåstad, Magne & Randi Bjørshol Wærdahl (red.). *Helgener i nord. Nye studier i nordisk helgenkult*. Oslo: Novus Forlag 2020, s. 17-41. Url: <https://docplayer.me/201700506-Magne-njastad-og-randi-bjorshol-waerdahl-red-helgener-i-nord-nye-studier-i-nordisk-helgenkult-novus-forlag-oslo-2020.html>

Hardie, Philip. «Narrative Epic» i Harrison, Stephen (red.). *A companion to Latin literature*. Oxford: Blackwell Publishing 2007, s. 83-100.

Jiroušková, Lenka. *Der Heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson Und Sein Hagiographisches Dossier : Text Und Kontext Der Passio Olavi (mit Kritischer Edition) : Bd. 1 : Untersuchung*. Vol. 46/1. Mittelateinische Studien Und Texte. Leiden: Brill, 2014.

----- . *Der Heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson Und Sein Hagiographisches Dossier : Text Und Kontext Der Passio Olavi (mit Kritischer Edition) : Bd. 2 : Edition und bildmaterial*. Vol. 46/1. Mittelateinische Studien Und Texte. Leiden: Brill, 2014.

Krag, Claus. «Skikkethet og arv i tronfølgelvoen av 1163». *Historisk Tidsskrift* (Oslo, trykt utgave) 1975, nr. 3 54, s. 153-180. Url: <https://www.nb.no/items/c04c252f180b2931593f6c18485070b9?page=1>

Kraggerud, Egil. *Theodoricus, De antiquitate regum Norwagiensium*. Oslo: Novus Forlag, 2018.

ΛΟΓΕΙΟΝ (Logeion). The University of Chicago. Oppdatert november 2022. Url: <https://logeion.uchicago.edu>

Mortensen, Lars Boje. «Det 12. Århundredes renæssanse i Norge: Teoderik Munk og Romerriget» i Andersen, Øivind og Asbjørnsen Aarseth (red.). *Antikken i norsk litteratur*. Bergen 1993. ISBN: 82-90500-14-9. Url: <https://hdl.handle.net/1956/668>

----- «The Anchin Manuscript of Passio Olavi (Douai 295), William of Jumièges, and Theodoricus Monachus. New Evidence for Intellectual Relations between Norway and France in the 12th Century.» i *Symbolae Osloenses* 75, 2000, s. 165-89. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/003976700300005929>

Moseng, Ole Georg, Erik Opsahl, Gunnar Ingolf Pettersen & Erling Sandmo. *Norsk historie I 750-1537*. 2. utg., 4. opplag. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

Roggen, Vibeke, Egil Kraggerud & Bjørg Tosterud. *Latinsk ordbok: latin – norsk*. Oslo: Cappelen Damm, 2015.

Tobiassen, Torfinn. «Tronfølgelov og privilegiebrev. En studie i kongedømmets ideologi under Magnus Erlingsson». *Historisk Tidsskrift* (Oslo, trykt utgave) 1964, nr. 3/4 43, s. 181-273. Url: <https://www.nb.no/items/304a191fdbafd358cca1c904a19a1ee?page=17>

Torkelsen, Edwin. «Skikkethet og arv i tronfølgeloven av 1163. Noen kommentarer til Claus Krag». *Historisk tidsskrift* (Oslo, trykt utgave) 1978, s. 187-204. Url: <https://www.nb.no/items/3dc8adb00816adaee92c288a8282362d?page=63>

